

інтегрального оцінювання рівня безпеки машинобудівної галузі промисловості України, яка від інших відрізняється тим, що визначення вагових коефіцієнтів за допомогою попарних експертних порівнянь дає найбільш адекватний результат.

Література

1. Економічний ризик: ігрові моделі: Навч. посібник / В.В. Вітлінський, П.І. Верченко, А.В. Сігал, Я.С. Наконечний; За ред. д-ра екон. наук, проф. В.В. Вітлінського. – К.: КНЕУ, 2002. – 446 с.
2. Крыжановский Б.Н. Потенциал машиностроения. – К.: Наукова думка, 2003. – 351 с.

3. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Мінекономіки України. – Наказ №60 – 2007 р. – Режим доступу me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article

4. Саати Т. Принятие решений методом анализа иерархий: Пер. с англ. – М.: Радио и связь, 1989. – 316 с.

5. Саати Т., Кернс К. Аналитическое планирование. Организация систем: Пер. с англ. – М.: Радио и связь, 1991 – 224 с.

6. Система економічної безпеки держави / Під заг. ред. д.е.н., проф., заслуженого економіста України Сухорукова А.І. / НІПМБ при РНБО України. – К.: ВД «Стилос», 2010. – 685 с.

Т.М. БУЛАХ,
к.е.н., доцент, КНУКІМ

Проблеми соціального розвитку села в ринкових умовах

У статті розкрито проблеми соціального розвитку села. Аналіз короткого історичного ракурсу виявив основні недоліки стратегії соціальної політики держави, що дало змогу запропонувати напрями її вдосконалення. Основну увагу звернено на те, що розглядати соціальний розвиток села неможливо без економічної складової, особливо зважаючи на реструктуризаційні зміни, проведені у галузі сільського господарства.

Ключові слова: село, соціальний розвиток, проблеми соціального розвитку.

В статье раскрыты проблемы социального развития села. Анализ короткого исторического ракурса выявил основные недостатки стратегии социальной политики государства, что позволило предложить направления ее совершенствования. Основное внимание обращено на то, что рассматривать социальное развитие села невозможно без экономической составляющей, особенно учитывая реструктуризационные изменения, проведенные в области сельского хозяйства.

Ключевые слова: село, социальное развитие, проблемы социального развития.

The problems of social development of village are exposed in the article. An analysis of the short historical foreshortening is a display basic lacks of strategy of social politics of the state, that gave an opportunity to offer directions of her perfection. Basic attention is turned on that examining social development of village is impossible without an economic constituent, especially having regard to the реструктуризаційні changes conducted in industry of agriculture.

Постановка проблеми. Пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в Україні об'єктивно впливає з виняткової значущості та незамінності вироблюваної продукції сільського господарства у життєдіяль-

ності людини і суспільства, з потреби відродження селянина як господаря землі, носія моралі та національної культури. Високий рівень соціально-економічного розвитку села є основною умовою продовольчого та сировинного забезпечення республіки, її економічної незалежності. Цим характеризується життєво важлива роль, що виконує агропродовольча сфера в будь-якому суспільстві. Загострення продовольчої проблеми зумовлює надзвичайну актуальність розвитку сільського господарства, суміжних із ним галузей, аграрних відносин і аграрної політики. Адже сільське господарство не тільки виробляє сільськогосподарську продукцію, а й формує продовольчу безпеку, скорочуючи ризики, пов'язані з несподіваними подіями чи можливою нестачею продовольства в майбутньому, сприяє збереженню землі і навколишнього середовища, створенню гарних ландшафтів і підтримці життя сільського населення за допомогою виробничої діяльності в гармонії з природою [10]. Тому на сучасному етапі розвитку Української держави надзвичайної актуальності набувають питання комплексного розвитку сільських територій не тільки з позиції виробництва продовольчого ресурсу, а й з урахуванням необхідності забезпечення належних умов та якості життя тих, хто проживає у сільській місцевості.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. У країнах з розвинутою ринковою економікою приділяється велика увага як теоретичним, так і практичним питанням соціального розвитку села, особливо аграрній політиці держави. Вагомий внесок у вивчення цих проблем зробили такі відомі вітчизняні вчені, як О. Бородіна, І. Власов, С. Гудзинський, Б. Данилишин, Т. Зінчук, Р. Косодій, О. Могильний, О. Онищенко, М. Орлатий, І. Прокопа, О. Прокопенко, К. Прокopiшак, П. Саблук, М. Хвесик, Л. Шепотько, В. Юрчишин, К. Якуба; зарубіжні – Л. Ван Депоель, Ж. Вілкін, Т. Дуча, Х. Каравелі, М. Кларк, Т. Лонч, В. Назаренко, В. Пациорков-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ський, А. Петріков, Ж. Плева, Т. Ратінгер, О. Хашковская та багато інших. Однак в Україні цій проблемі з боку науковців ще не приділяється достатня увага.

Метою статті є виявлення проблем соціального розвитку села, недоліків стратегії соціальної політики держави та надання пропозицій щодо їхнього вирішення.

Виклад основного матеріалу. Доля українського села тісно пов'язана із соціально-економічними, політичними процесами, які або сприяли розвитку традиційного для нього життєвого укладу з одночасною адаптацією до тенденцій соціально-економічного буття, або завдавали йому нищівних ударів. Тільки у ХХ ст. відбулися дві радикальні зміни фундаментальних засад сільського буття, які радикально вплинули на його розвиток.

Деградація села пов'язана зі сталінським періодом аграрної політики держави, внаслідок якої у 20-ті – на початку 30-х років ХХ ст., а в Західній Україні – наприкінці 40-х – на початку 50-х років було проведено насильницьку колективізацію, запроваджено примус до праці, відновлено феодальні методи експлуатації.

Особливо постраждало українське село від голодомору 1932–1933 років, який забрав до 9 млн. людських життів. Дорого обійшлися йому політика індустріалізації, «експерименти» в аграрній політиці керівництва колишнього СРСР (ліквідація «неперспективних сіл», руйнування поселень у зоні створення штучних водосховищ тощо). Програма стирання суттєвих відмінностей між містом та селом обернулася новими невирішеними проблемами як для міста, так і для села. У 70-ті роки розширення господарств спричинило об'єднання колгоспів, радгоспів, районів, об'єктів соціально-культурного призначення, внаслідок чого занепало багато сіл, позбавлених шкіл, медустанов, крамниць, клубів тощо. Скорочення будівництва доріг спричинило обмеження зв'язків між селами, приховане безробіття. Спроба поширити міський спосіб життя на село внесла розлад у традиційний уклад. Серйозною проблемою було і залишається транспортне сполучення, телефонізація села, формування мережі комунально-побутових послуг тощо. На тлі зниження обсягів виробництва, нестійко функціонуючих господарських суб'єктів знизився рівень життя сільського населення. Сучасні реформи на селі теж не додають його мешканцям соціального оптимізму.

Протягом кількох останніх десятиліть спостерігається стійка міграція сільського населення у місто. Мотиви її різноманітні: ширші можливості для працевлаштування, кращі побутові умови, задоволення культурних потреб. З другої половини 80-х років міграція сільського населення дещо стабілізувалася. В 90-х роках у зв'язку з погіршенням рівня життя міського населення намітився зворотний міграційний потік – з міста до села. Загалом українське село за останні 50 років внаслідок міграційних процесів втратило понад 10 млн. осіб, тобто щороку з села виїжджало 100 тис. осіб, унаслідок чого сільське населення не тільки зменшилося, а

й значно постаріло. Особливо складна демографічна ситуація у Чернігівській, Хмельницькій, Житомирській, Київській та Вінницькій областях.

В останні роки на селі намітилися і певні позитивні зміни:

- руйнування монополії колективних форм господарства;
- розширення економічної самостійності та свобода вибору форм господарювання відповідно до потреб, інтересів і можливостей індивідів;
- формування ринку землі, усвідомлення значущості землі як капіталу;
- зародження ринкової свідомості, розвиток підприємливості, підвищення соціальної активності;
- формування ефективного власника, менеджера;
- відновлення фермерських господарств, поява сільської буржуазії [4].

Водночас реформи загострили соціальні проблеми на селі, пов'язані з майновою диференціацією, недостатньою адаптованістю значної кількості сільського населення до нових економічних умов, з появою синдрому соціальної невпевненості. З комерціалізацією вищої освіти важчим став доступ вихідців із села до вузівських аудиторій, що негативно позначається на його соціально-психологічному самопочутті, а також на його перспективах.

У зв'язку з реформами аграрної сфери особливої актуальності набуває аграрна політика держави, яка, з одного боку, має враховувати особливості сільського укладу життя, а з іншого – сприяти інтегруванню села в оновлюваний соціально-економічний простір, забезпеченню його мешканцям стабільних умов і життєвих перспектив. Адже нові відносини, які формуються на селі, суттєво вплинуть на звуження сфери застосування праці сільських мешканців, спричинять нові хвилі масової міграції, зміну демографічних параметрів як сільського, так і міського соціумів.

Така ситуація вимагає глибокого, комплексного аналізу результатів господарської діяльності агроформувань і розвитку соціальної сфери, оскільки вони знаходяться в тісній взаємозалежності, та обґрунтування перспектив їх подальшого розвитку. Визначального впливу на функціонування аграрного сектору України завдає аграрна політика. Так, за період незалежності країни політика у сфері сільського господарства спрямовувалася на ринкову трансформацію економічних процесів, подолання аграрної кризи, стабілізацію сільськогосподарського виробництва. Для реалізації зазначених цілей були проведені реформи аграрного сектору, головною метою яких стало досягнення ефективності виробництва шляхом перерозподілу землі [2]. В результаті проведення реформ здійснено приватизацію земель сільськогосподарського призначення, власниками якої стали близько 7 млн. селян, реорганізацію колгоспів та радгоспів у приватні структури ринкового типу. Водночас сільськогосподарським підприємствам було списано боргові зобов'язання перед державою, знижено податкове навантаження, спрощено систему оподаткування, лібералізовано ціни на сільськогоспо-

дарську продукцію, закладено основи формування аграрного ринку [3, с. 43]. Проте проведені реформи не забезпечили повною мірою очікуваних позитивних змін у соціально-економічному становищі села, а отже, зумовили наростання соціальних розчарувань серед селян, соціальної нестабільності, погіршення психологічного клімату. Незважаючи на окремі тенденції до зростання сільськогосподарського виробництва (2002–2006), стан аграрного сектору України характеризується наявністю багатьох проблем, що перешкоджають його ефективному функціонуванню та відповідно соціально-економічному розвитку села [5]. Це такі, як:

- низький рівень соціальної активності селян та відсутність громадської ініціативи;
- складна демографічна ситуація, яка в цілому по Україні оцінюється фахівцями як кризова: за 1990–2010 роки чисельність населення скоротилася з 51893,9 тис. чол. до 45782,6 тис. чол., тобто на 13,3%. У тому числі чисельність сільського населення в Україні скоротилася на 16,9% (з 16969,3 тис. чол. до 14513,4 тис. чол.), тобто від демографічної кризи найбільш потерпає село (див. [1 с., 67, [9, с. 29]);
- занепад соціальної інфраструктури побутового обслуговування селян;
- безробіття (серед безробітних на селі велику частину становлять жінки) та низький рівень можливостей для трудової самореалізації на селі (особливо для молоді). Сучасне українське село відчуває гострий дефіцит кваліфікованих кадрів, оскільки не є привабливим на ринку праці через низьку продуктивність і оплату праці і, як наслідок, через відтік кращих кадрів за кордон та дефіцит працівників, що мають знання та навички застосування сучасних технологій та методів ефективного господарювання. Випускники аграрних вищих навчальних закладів і коледжів не бажають повертатися на село після навчання. У 2008 році близько 11% сільської молоді мали повну вищу освіту;
- недостатній рівень доходів. Хоча реальна заробітна плата у 2009 році порівняно із 2000 роком у сільському господарстві зросла майже у десять разів, але в порівнянні з іншими галузями становить тільки 65,3% до середнього рівня по економіці. Впродовж року зайняті у тваринництві мають зарплату в 2–2,3 рази нижчу від середнього показника у промисловості, тоді як зарубіжні фермери є реальними господарями на землі, власниками продукції й доходу від її реалізації. Середньорічні доходи членів фермерських господарств США є вищими від середньорічного душевого доходу по країні [7]. На превеликий жаль, в Україні саме низький рівень заробітної плати, відсутність належних умов праці та відпочинку робить галузь сільського господарства непривабливою для молоді, що, у свою чергу, веде до неможливості закріплення на селі молодих вчителів, лікарів та інших спеціалістів. Необхідність збереження життєвих умов примушує працездатне населення сільської місцевості переходити в немеханізований дрібно-товарний сектор економіки, вести домашнє господарство, для якого характерні не менш важкі умови праці [6];

– трудова міграція селян та, відповідно, відмирання і обезлюднення сіл. З 28 тис. сільських поселень в Україні близько 9 тис. занепадають і вимирають. На сьогодні 120 районів, на які припадає майже третина орних земель, визнано територіями демографічної кризи. Міграція населення із сіл України перевищувала до недавнього часу більше ніж у 8 разів середній рівень, який склався в країнах СНД [11].

Більшість загальноосвітніх шкіл області мають малу наповненість. У деяких селах школи закриваються, що створює умови для внутрішньої міграції сільського населення, особливо молоді, враховуючи прагнення жити в містах з більш високим життєвим рівнем, вищою заробітною платною, хоча не гарантованим, але більш ймовірним заробітком, більшими перспективами досягнення певного життєвого успіху. [12, с. 242];

- відсутність можливостей для розвитку особистості на селі;
 - обмеженість інформаційного простору;
 - низькоякісне життєве середовище. Майже чверть сільського житла було збудовано ще в довоєнні часи, і лише 4% – в період з 1991–2000 років, близько 50% сільських будівель належить до невлаштованих. І, незважаючи на більш високий рівень забезпеченості житловою площею (26,6 м на 1 мешканця у сільській місцевості проти 21,6 м у місті у 2009 році), залишається гострою проблема побутового облаштування сільського житлового фонду, рівень благоустрою житла здебільшого не відповідає сучасним вимогам. Разом із цим ускладнює умови життя на селі відсутність у багатьох селах доріг із твердим покриттям та взагалі транспортного сполучення. Наявність транспортного сполучення має велике значення для закріплення сільського населення у місцях його традиційного проживання, тому що воно сприяє організації зайнятості, а також не лише у міжсезоння, а й у продовж року, надає можливість одержувати прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції на стихійних ринках, розміщених біля транспортних магістралей і залізничних станціях [6];
 - відсутність механізму соціального захисту та гарантії для осіб, зайнятих в особистих селянських господарствах;
 - руйнування національних традицій сільського способу життя, сімейних цінностей тощо.
- Переважну більшість вказаних проблем можна вважати результатом відсутності дієвого механізму регулювання соціально-економічного розвитку села, основними недоліками якого продовжують виступати:
- відсутність узгоджених програм реформування з соціальними пріоритетами;
 - невизнання при формуванні бюджетної політики об'єктивної нерівності умов відтворення сільськогосподарського виробництва порівняно з іншими галузями і сферами діяльності;
 - незадовільне законодавче забезпечення та захист прав власності селян на землю і майно;
 - недостатній рівень фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва та соціально-економічної сфери се-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ла, державної підтримки облаштування сільських територій, розвитку інфраструктури аграрного ринку, тінізація та монополізація каналів реалізації сільськогосподарської продукції;

– недостатнє стимулювання впровадження інноваційних технологій та інвестицій в агропромислове виробництво;

– відсутність паритетних економічних відносин між аграрним сектором та іншими галузями економіки та умов для підвищення рівня продуктивної зайнятості, створення додаткових робочих місць у сільській місцевості та підвищення рівня доходів, інформаційного забезпечення сільського населення з питань господарювання в ринкових умовах;

– передача об'єктів соціальної сфери сільськогосподарських підприємств до державної та комунальної власності без належного фінансування їх утримання;

– проведення неефективної державної політики щодо створення умов для розвитку кооперативних та інших некомерційних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників у сфері заготівлі, переробки, реалізації продукції та фінансово-го і транспортного обслуговування товарних потоків [8].

На сучасному етапі розвиток села передбачає передовсім відновлення його економічної бази, насамперед сільськогосподарського виробництва. Воно відбуватиметься на якісно новому рівні за умови широкого впровадження новітніх технологій. Це сприятиме підвищенню продуктивності праці і, як наслідок, у сільській місцевості скоротиться попит на робочу силу. Враховуючи, що наразі рівень безробіття в сільськогосподарських підприємствах становить близько 10%, очевидно, що вже в найближчому майбутньому зросте рівень безробіття серед сільського населення.

У таких умовах кожне сільське поселення виходячи передусім зі своїх переваг природних можливостей паралельно з сільськогосподарською галуззю має розвивати несільськогосподарські види діяльності (переробка сільськогосподарської продукції, харчова промисловість, надання різноманітних послуг, сільський туризм тощо). Це сприятиме вирішенню ряду важливих народногосподарських проблем, таких як зменшення нераціональних транспортних перевезень сировини та відповідно скорочення витрат, ефективніше використання ресурсів, зокрема, трудових. [10]. Тоді селяни будуть повноцінними суб'єктами господарювання, оскільки розпоряджатимуться не лише сировиною, а й кінцевим продуктом, покращатимуться соціальні умови, від яких залежать розвиток та ефективність сільськогосподарського виробництва та відродження села взагалі. Проте нині більшість сільських поселень не в змозі надати селянам необхідний асортимент соціальних послуг. Через відсутність необхідної кількості об'єктів соціальної інфраструктури на селі переважна частина сільських жителів змушена одержувати їх за межами місця постійного проживання. Тому доступність соціальних послуг для кожного сільського жителя є одним із визначальних показників соціальної характеристики населених пунктів та сільських територій. На цей показник впливають насамперед густота і людність населених пунктів, рі-

вень забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури, їх потужність, розвиток транспорту та зв'язку та ін.

Висновок

Отже, однією з основних причин затяжної кризи на селі є недостатнє врахування важливості соціального розвитку села, який вимагає змін відповідно до сучасності. Тому важливим є створення сприятливого ринкового середовища у сільській місцевості, яке б сприяло підвищенню умов проживання на селі. Важливими пріоритетами державної політики мають бути соціальні питання. Аграрна реформа не може бути ефективною, продуктивною, якщо не буде враховувати інтереси сільських жителів – соціальні, культурні. Перш за все необхідно створити мінімальні необхідні умови повноцінної життєдіяльності сільських працівників.

Література

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку [інформ. анал. зб.; за ред. П.Т. Саблука та ін.] – Вип. 6. – К., 2003. – 764 с. – (ІАЕ УААН).
2. Аллина–Пизано Дж. Аграрные реформы в России и Украине: сравнительный анализ. – Режим доступу: – <http://www/strana-oz.ru>
3. Гайдучкий П. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П. Гайдучкий // Економіка АПК. – 2005. – № 11 – С. 43–48.
4. Городяненко В.Г. Соціологія: підручник / В.Г. Городяненко. – Київ: ВЦ «Академія», 2003. – Режим доступу: – http://ebk.net.ua/Book/sociology/gorodyanenko_sotsiologiya/part3/31203.htm
5. Куцмус Н.М. Соціально–економічний розвиток села в умовах європейського вибору: дис... канд. наук: 08.00.03 / Наталія Миколаївна Куцмус. – Житомир, 2008. – 191 с.
6. Лебединська К.І. Перспективи та проблеми розвитку соціології села / К.І. Лебединська // Вісник ХНАУ, №948, Харків, 2001. – С. 215–220.
7. Пасхавер Б. та ін. Аграрний сектор: час принципово змінити орієнтири розвитку / Б. Пасхавер, В. Юрчишин, О. Бородіна, О. Шубравська, 1. Прокопа, Л. Молдаван, Т. Осташко // «Дзеркало тижня» №26, 10 Липень 2010.
8. Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 73. – С. 7.
9. Сільське господарство України за 2009 рік: Стат. зб. – К.: Держкомстат, 2010. – 376 с.
10. Скидан О.В. Аграрна політика як пріоритет економічної політики держави / О.В. Скидан // Державне управління: удосконалення та розвиток. – Режим доступу: – <http://www.du.nayka.com.ua>
11. Уланчук А.І. Деякі соціально–економічні проблеми сільського населення / А.І. Уланчук // Матеріали І Всеукраїнської заочної наук.–практ. конференції 20–22 січня 2010 року: Актуальні питання сучасної економіки. – Ч. IV: Р. 7. Формування громадянського суспільства. – УДАУ. – 2010.
12. Якуба К.І. Життєвий і трудовий потенціал сільського населення України. Теорія, методологія, практика / К.І. Якуба – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 362 с.